

Література:

1. Викторова Л.Г. Диалоговая концепция культуры М.М. Бахтина – В.С. Библера // Парадигма. Журнал межкультурной коммуникации. – 1998. – № 1. – С. 14-22.
2. Денисенко М.В. Формування в учнів старшої школи полікультурної комунікативної компетенції в читанні на матеріалі англомовних культурно-країнознавчих текстів // Іноземні мови. – 2007. – №2. – С. 16-22.
3. Першукова О. Сприяючи міжкультурному вихованню // Іноземні мови. – 2011. – №1. – С. 96-105.
4. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: курс лекций. – М.: Владос, 1995. – 180 с.
5. Томахин Г.Д. Лингвистические аспекты лингвострановедения // Вопросы языкознания. – 1986. – С.113-119.
6. Томахин Г.Д. Лингвострановедение: что это такое? // ИЯШ. – 1996. – № 6. – С. 22-27.

Чернявська З.П.*

**СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ
У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті приділено увагу розвитку інтелектуальних здібностей особистості, окреслено специфіку їх розвитку в учнів молодшої школи.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні одне з важливих місць займає проблема збереження та збагачення інтелектуального фонду нації. Так, у Законі України «Про освіту» освіту визначено як «основу інтелектуального, соціального, економічного розвитку суспільства і держави» [2, с. 1], де особливого значення набуває інтелектуальний розвиток. У Державній національній програмі «Освіта» зазначено, що основний зміст і шляхи реформування освіти на сучасному етапі мають стати основою нарощення інтелектуального потенціалу українського суспільства. Концепція національного виховання – визначає основні методи й завдання національного виховання, серед яких вагоме місце посідає інтелектуальний розвиток дитини в різному віці.

Проблема інтелектуального розвитку особистості на сьогодні є дуже актуальною. Вона була і залишається в центрі уваги досліджень багатьох учених, зокрема Ж.Руссо, М.Монтесорі, Й.Герберта, Й.Песталоцці, К.Ушинського, Л.Виготського, Л.Занкова, П.Гальперіна, О.Савченко, Ж.Піаже, Л.Богуйвленського, Д.Перкінса, Я.Пономарьова, В.Штерна та ін.

Мета даної статті – висвітлити специфіку розвитку інтелектуальних здібностей молодших школярів.

* © Чернявська З.П.

Створювати умови для активізації інтелектуальної діяльності школярів, підвищувати ефективність навчально-виховного процесу через розвиток інтелектуальних здібностей учнів є актуальним завданням сучасної педагогіки. Значна увага на сьогодні приділяється створенню умов для інтелектуального розвитку дитини, здатної самостійно приймати рішення, нести відповідальність за свої вчинки, мислити логічно та критично.

Відомо, що закріплення, зміцнення, становлення психічних процесів мислення в дитини формується в період її навчання в початковій школі, тобто у віці 6-11 років. Молодший шкільний вік характеризується значним потенціалом для розумового розвитку дитини. За перші три-чотири роки навчання в школі інтелектуальний прогрес у розумовому розвитку дітей досить помітний. Від недостатнього рівня логічних міркувань школяр підіймається до словесно-логічного мислення на рівні конкретних понять. Цей період життя дитини відомий швейцарський психолог Ж.Піаже назвав віком становлення «конкретних операцій» [10]. Діти цього віку починають мислити логічно, класифікувати об'єкти за декількома ознаками та оперувати математичними поняттями. Вони здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки за умови безпосереднього спостереження за зміною об'єкту. Досягнення рівня конкретних операцій відкриває можливості для учнів 2-4 класів теоретично міркувати про світ, у якому вони живуть, що створює основу для досягнення стадії формальних операцій, яка розпочинається вже в 11-12-річних дітей [10]. Тобто, за своїм психологічним змістом цей вік є переломним в інтелектуальному розвитку особистості. Її мислення дедалі більше стає схожим на мислення дорослої людини. Цей віковий період завершує етап дитинства. Для того щоб цей процес став комфортним та менш драматичним потрібна допомога дорослих, особливо вчителя.

Н.Завгородня вважає, що інтелектуальні (розумові) здібності – це здатність ефективно виконувати інтелектуальну роботу, яка потребує тривалої пізнавальної напруги. Що вимагає інтенсивної уваги до об'єктів спостереження, запам'ятовування, аналізу й синтезу, узагальнення тощо. Розвиток здібностей під час організації розумової діяльності означає виконання різних видів праці з дотриманням умов, що можуть забезпечити максимальну її продуктивність при найменших затратах енергії [8].

Численні наукові дослідження доводять, що основою розвитку здібностей є діяльність людини. Тобто, певні здібності виявляються й розвиваються лише у спільній діяльності з іншими здібностями. Інтелектуальні здібності розвиваються у процесі розумової діяльності, яка являє собою цілеспрямо-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ваний процес переробки інформації, до якого належить розумова переробка і класифікація досвіду, знань, навичок, умінь. Розумова переробка інформації здійснюється логічними операціями мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація та ін.).

Вихідним прийомом логічного мислення є аналіз. Сутність цього процесу полягає у зведенні складних понять до більш загальних і простих дій. Аналіз як і синтез потрібний для того, щоб учні могли усвідомлювати різноманітний наочний і мовний матеріал. Так, об'єктом аналізу на уроках є предмети, явища, процеси, дії, вчинки людей, мовні явища тощо. З Огороднійчук зазначає, що учні перших і частково других класів застосовують переважно практично-дійовий і образно-мовний аналіз. Діти порівняно легко розв'язують задачі з використанням практичних дій із самими предметами, наприклад, паличками, кубиками; виділяють ознаки частин предметів, спостерігаючи їх. Спочатку аналіз є елементарним. Поступово він набуває комплексного характеру, стає повнішим, оскільки учні розглядають практично всі частини чи властивості пізнавального предмета, хоч ще не встановлюють взаємозв'язків між ними. У більшості учнів до четвертого класу аналіз стає систематичним. Розглядаючи частини і властивості предметів, учні знаходять головні, виявляють їх взаємозв'язки і взаємозалежності.

Протилежною за змістом розумовою операцією, яка вказує на специфіку розвитку інтелектуальних здібностей дитини є синтез. За допомогою синтезу учні отримують нові знання про об'єкт навчання на основі з'ясування відношень, властивостей, взаємодії і зв'язків між його частинами. Так, наприклад, вивчаючи на уроці природознавства тему «Жива і нежива природа», учні вже вивчивши ознаки живої природи (народження, ріст, розвиток, живлення), відрізняють об'єкти живої природи від неживої. Синтез – важка для учнів початкових класів операція, адже саме з'єднання елементів подумки вимагає розкриття тих внутрішніх зв'язків, що роблять елементи складовими частинами цілісного об'єкта. Найяскравіше розумові операції аналізу та синтезу проявляються під час розв'язування логічних задач і проблемних ситуацій. Разом із тим може бути проявлена практично в будь-якому виді діяльності.

Якщо дитина на високому рівні володіє психічними процесами аналізу та синтезу, вона легко може порівнювати об'єкти, предмети, явища. Розвиток цього психічного процесу в дитини значною мірою залежить від того, наскільки часто даються учням завдання на порівняння різних об'єктів, їх груп і класів, як визначаються орієнтири для зіставлення об'єктів,

виділення їх істотних подібних і відмінних ознак [11, с. 88]. Процес порівняння, як пізнавальна операція, служить основою для оцінювання тих чи інших явищ, міркувань про схожість чи відмінність об'єктів, упорядкування, класифікації. Завдання на порівняння в початковій школі використовуються вчителями з першого року навчання. Так, наприклад, на уроках читання й письма цей метод використовується при порівнянні дзвінких та глухих звуків, слова та його звукової моделі.

Значну роль у розвитку інтелектуальних здібностей молодших школярів відіграють уміння систематизувати об'єкти, узагальнювати на основі порівняння, виділяти спільне, вибирати найсуттєвіше [6, с. 6]. Систематизація сприяє тому, щоб знання учнів мали певну систему (систематизуються). Для того щоб опанувати цей прийом педагогу потрібно навчити школяра виявляти складові елементи об'єкту, що вивчається, розкривати внутрішні та встановлювати зовнішні зв'язки. Прикладом застосування цієї операції на уроках у початковій школі є вивчення сонячної системи, річкової системи, кореневої системи на уроках природознавства.

Розкриваючи особливості інтелектуального розвитку здібностей дітей молодшого шкільного віку, обов'язково слід зупинитися на узагальненні, що полягає у знаходженні загальної ознаки, яка властива кільком предметам. Навчаючи дітей порівнювати окремі предмети, факти, явища, виявляти спільні риси і на їх основі робити висновки, учитель учити узагальнювати. Узагальнення не лише дає можливість розвивати інтелектуальні здібності в дітей, допомагає учню в засвоєнні наукових висновків, понять, законів. Так, наприклад, після вивчення певної теми з будь-якого предмета проводяться уроки узагальнення та систематизації з метою виявлення рівня засвоєння школярами того чи іншого навчального матеріалу.

Усі описані вище розумові операції складають основу інтелекту людини. Його невід'ємними елементами є також: увага, пам'ять, уява та інші види розумових здібностей [9, с. 48]. Для того щоб повніше проаналізувати специфіку розвитку інтелектуальних здібностей ми звернемося до методики оцінювання інтелекту особистості В. Стрельникова. За нею до характеристик особливостей прояву інтелектуальних здібностей у шкільному віці належать: здатність учня швидко й легко засвоювати нові знання; уміння логічно мислити; швидко встановлювати зв'язки між подіями, причиною й наслідком; здатність вирішувати складні задачі, що потребують розумових зусиль; швидко запам'ятовувати прочитане або почуте; раціонально витрачати час на повторення того що потрібно запам'ятати; здатність

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

використовувати знання у практичних повсякденних ситуаціях; наявність почуття здорового глузду; висока ерудованість; великий запас слів; здатність вільно висловлюватись; оригінально мислити і пропонувати нестандартні рішення; любов до читання нових книг; здатність ефективно сприймати інформацію; швидко реагувати на все нове [12, с. 14]. Разом із цим слід указати на те, що в процесі розвитку увага учнів молодшого шкільного віку з мимовільної стає довільною, з'являється абстракція. У цьому віці може домінувати один із типів сприйняття навчальної діяльності: практичний, образний, логічний. А оскільки діти мають ще й наочно-образну пам'ять, то все, з чим вони стикаються в школі має бути яскравим, цікавим, доступним.

У той же час дуже важливо враховувати, що розвиток інтелекту буде ефективним тільки тоді, коли навчання орієнтується на «зону найближчого розвитку» дитини. Так Л. Виготський указував на те, що виховання й розвиток це дві сторони одного процесу. Дитина не навчається й розвивається, а розвивається, виховуючись і навчаючись [5, с. 50]. Під час цього процесу активність дітей молодшого шкільного віку набуває організованого характеру [5, с. 53]. Дитина навчається порівнювати, зіставляти й синтезувати інформацію, оцінювати як сам процес, так і результат, передбачати наслідки, робити висновки зі спостережень за явищами, а далі практично їх перевіряти.

Загально визнано, що розвиток інтелектуальних здібностей дитини відбувається в процесі її навчально-пізнавальної діяльності яка спрямована на здобуття знань, умінь і навичок. Вона включає вміння вчитися, сприймати навчальні завдання, обдумувати способи їх розв'язання та застосування. Але активно в дитини розвиваються здібності лише тоді, коли вона починає виконувати різноманітні практичні завдання, де потрібно, назвати основне, установити, порівняти, дослідити, визначити, виділити, зіставити тощо. З раннього дитинства слід навчати системно думати про об'єкти навколишнього світу, розв'язувати творчі задачі, придумувати казки, розповіді, вірші, загадки.

Серед основних видів діяльності, якими здебільшого зайнята дитина цього віку в школі і вдома слід виділити такі: вивчення оточуючого світу, праця, гра, спілкування. Особливо важливу позитивну роль в інтелектуальному розвитку молодших школярів відіграє навчальна праця, що представляє для них порівняно новий вид діяльності. Така діяльність удосконалює практичний інтелект, необхідний для найрізноманітніших видів майбутньої професійної творчої діяльності. Вона повинна бути досить різноманітною й цікавою. Будь-яке завдання в школі чи вдома повинно бути не тільки цікавим, а й досить

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

творчим, що дасть можливість міркувати й приймати самостійні рішення. При цьому слід заохочувати ініціативний і творчий підхід до виконання справи, а не тільки виконання роботи, і її конкретний результат. Творча діяльність – ще одна важлива складова розвитку інтелектуальних здібностей особистості. Аналіз методик із даної проблеми та власний педагогічний досвід дають підстави стверджувати, що доцільно для учнів початкових класів зміст творчих завдань розподіляти за тематичними групами, спрямованими на пізнання, створення, перетворення, використання в новій ролі об'єктів, ситуацій, явищ тощо. Процесу формування інтелектуальних умінь також сприяє робота не лише із творчими, а й із іншими різноманітними типами завдань: навчальними, розвивальними, інтелектуальними, дослідними тощо.

Говорячи про особливості розвитку інтелектуальних здібностей молодших школярів, ми б хотіли підкреслити важливість додержання основного правила: знання набуті учнем у процесі навчання не повинні лишатися мертвим вантажем, зберігатися в пам'яті «про запас», для якоїсь майбутньої діяльності. Вони мають постійно накопичуватися й застосовуватися в навчальній, ігровій діяльності, у спілкуванні й тим самим сприяти розвитку мислення, нарощенню інтелектуального потенціалу учнів. Чим більший запас знань мають школярі, тим більш активною і багатогранною має бути діяльність думки, що поєднується з діяльністю рук – з фізичною працею, з виготовленням матеріальних цінностей, з перетворенням і дослідженням оточуючого світу.

Важливе значення в розвитку інтелектуальних здібностей дітей молодшого шкільного віку відводиться грі. Так, О. Богданова, окреслюючи ігрову діяльність із точки зору розвитку інтелектуальних здібностей зауважує, що «гра вдосконалює предметну діяльність, логіку і прийоми мислення, формує і розвиває вміння і навички ділової взаємодії з людьми. Індивідуальні предметні ігри здобувають конструктивний характер. Граючись, діти широко використовують нові знання, особливо з області природничих наук, а також ті знання, що придбані на уроках у школі. У цьому віці важливо, щоб молодший школяр був забезпечений достатньою кількістю розвиваючих ігор. Гра в цьому віці продовжує займати друге місце після навчальної діяльності й істотно впливає на розвиток дітей» [4, с. 88-89]. Уміле введення гри в навчальну діяльність сприяє розвитку інтелекту: нечітке сприймання поступово стає чітким, увага з мимовільної перетворюється в довільну, мислення й пам'ять стають наочно-образні, активізується діяльність другої сигналь-

ної системи, дитина розвивається.

Ураховуючи вище сказане, ми хотіли б зауважити, що в системі нарощення інтелектуального потенціалу молодших школярів основною є педагогічна діяльність, яка спрямована на формування основних складових розвитку творчого, логічного, послідовного мислення, зокрема: високого рівня розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення систематизація); високого рівня активності, розкутості та гнучкості мислення, яке дозволяє дитині бачити декілька варіантів вирішення проблеми, висувати різні гіпотези, ідеї.

Підводячи підсумки, зауважимо, що одним із недоліків сучасного навчального процесу є одностороння спрямованість процесу інтелектуального розвитку учнів – нагромадження знань без використання їх у практичному житті, включаючи й інтелектуальну працю. Тому сучасний освітній процес вимагає від кожного вчителя орієнтації його педагогічної дальності на інтелектуальний розвиток особистості.

Література:

1. Державна національна програма «Освіта»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
2. Закон України «Про освіту»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
3. Бех І.Д. Виховання особистості. Сходинки до духовності / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2006. – 271 с.
4. Богданова О.С. Методика виховної роботи в початкових класах / О.С. Богданова. – М.: Наука, 1999. – 215 с.
5. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – М.: Смысл, Эксмо, 2003. – 326 с.
6. Заброцький М.М. Основи вікової психології / М.М.Заброцький. – Тернопіль: Богдан, 2005. – С. 34-70.
7. Завгородня Н. М. Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього закладу / Н. М.Завгородня. – Київ, 2006. – 22 с.
8. Маклаков А.Г. Общая психология / А.Г.Маклаков. – СПб.: Питер, 2004. – 338 с.
9. Митник О.Я. Як навчити дитину мистецтва мислення / О.Я.Митник // Початкова школа. – 2006. – №11. – С.55.
10. Піаже Ж. Вибрані твори: Психологія інтелекту / Ж.Піаже. – М.: Міжнародна академія, 1998. – 680 с.
11. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я.Савченко. – К.: «Генеза», 2002. – 365 с.
12. Стрельников В. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості / В. Стрельников. – К.: Редакція загально педагогічних газет, 2003. – 128с.